

Stilprovets utveckling. : Företal till Bröderna Lagerströms typinventarium.

Collijn, Isak,

*7 E Br. Fol. Nordisk
boktryckarekonst. Årg.16. H.7.*

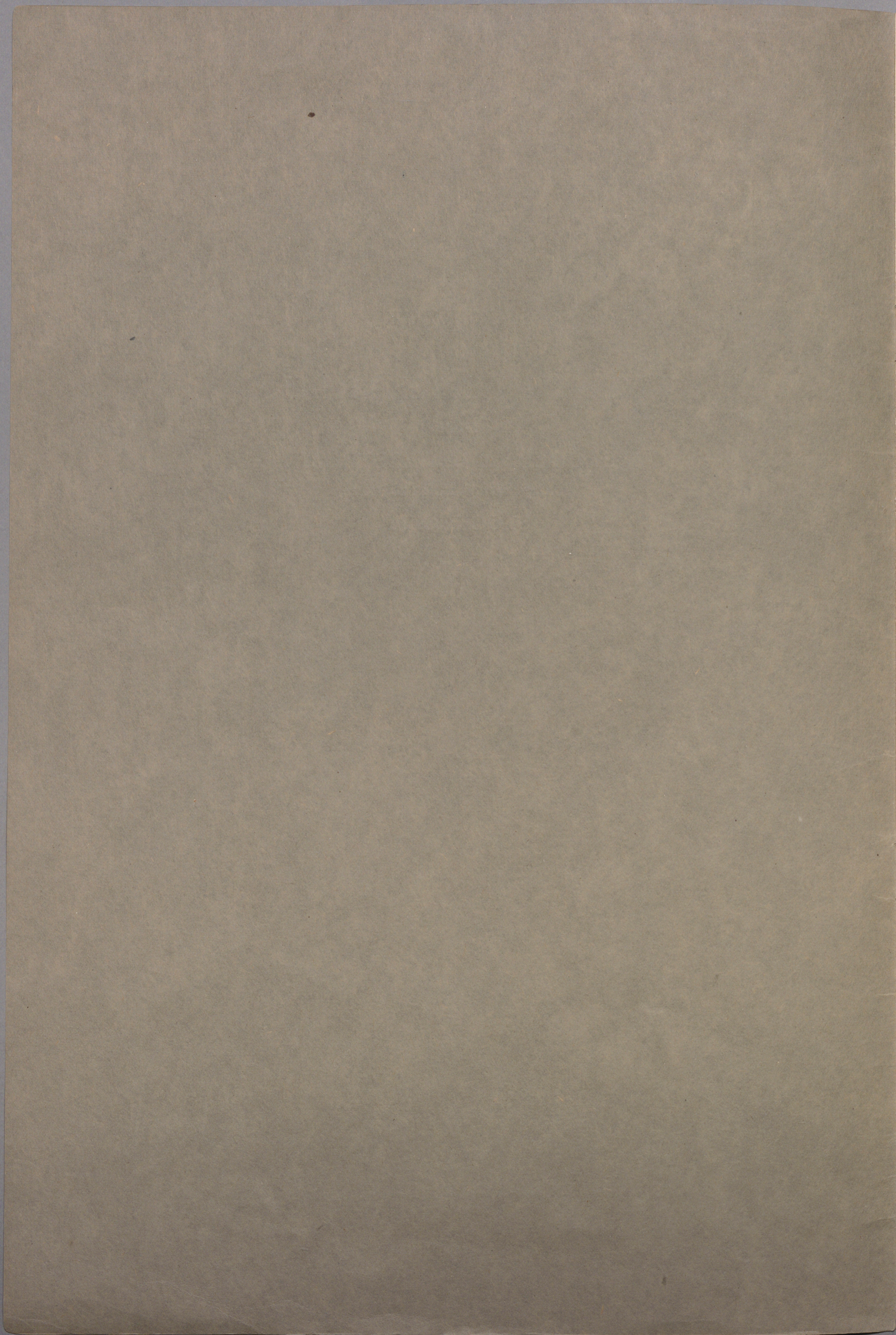
National Library
of Sweden

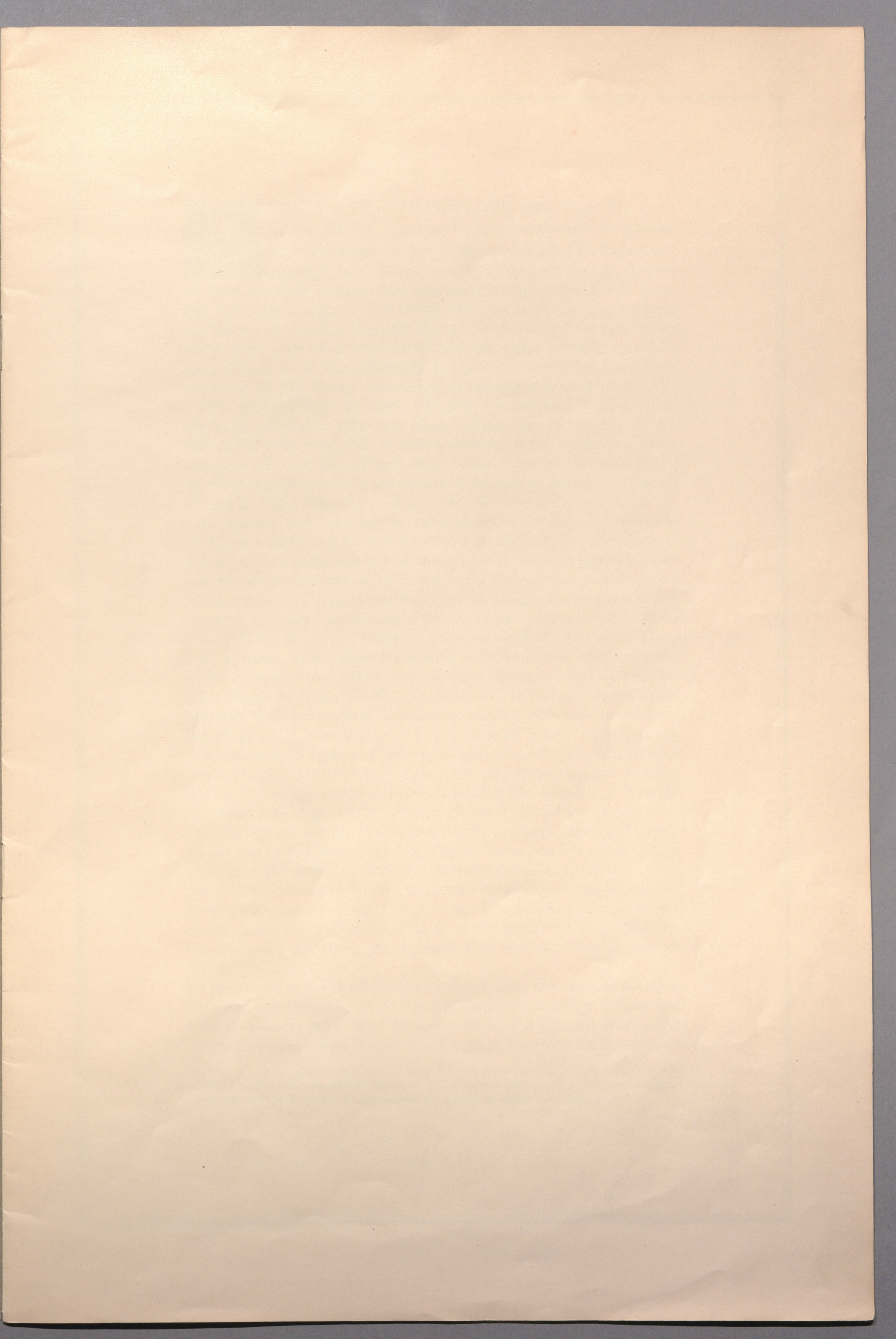
Boktitel
(Sv)
FOL

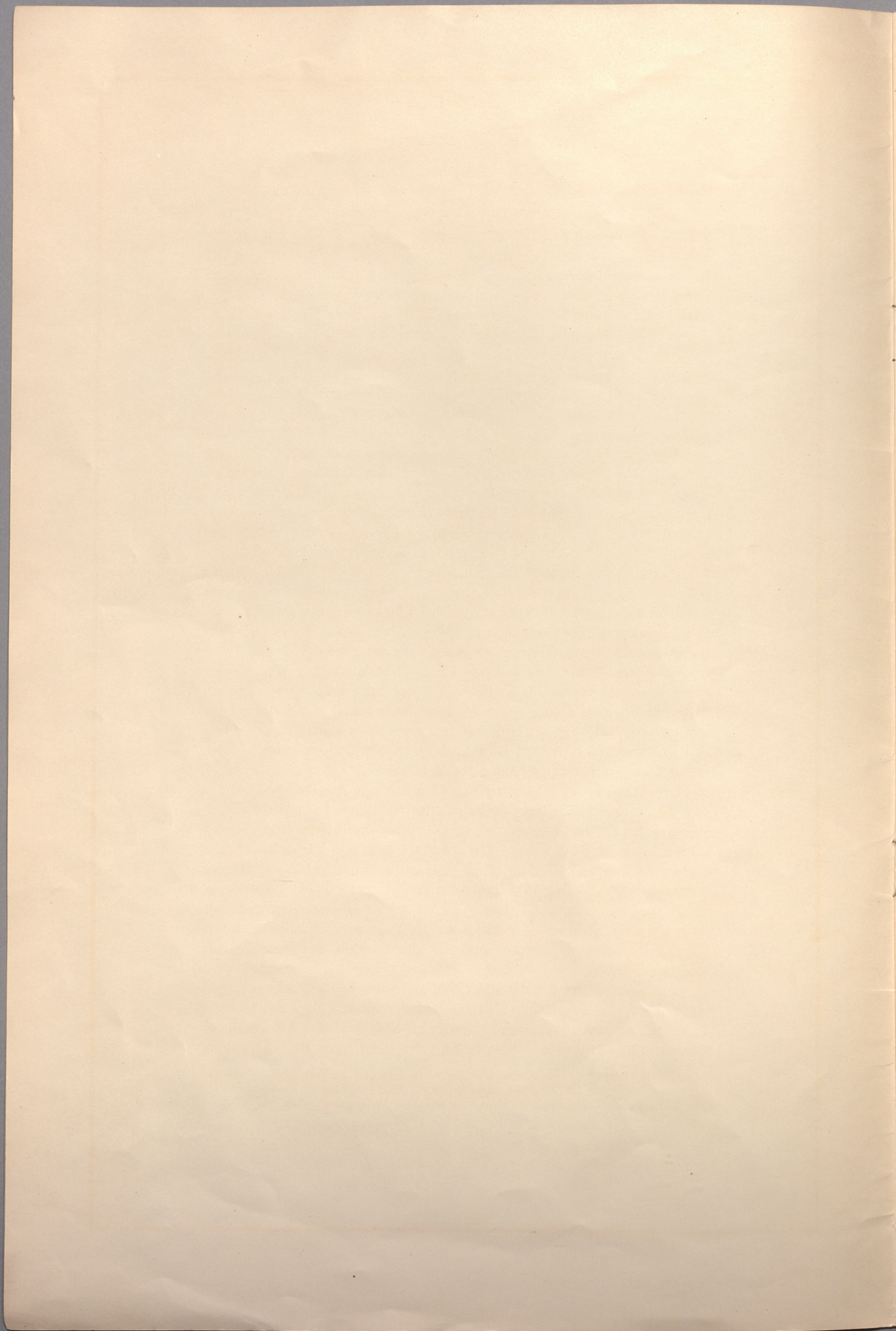
SÄRTRYCK
UR
TYP-INVENTARIUM
FRÅN
BRÖDERNA LAGERSTRÖM
Boktryckare & Bokförläggare
STOCKHOLM

1011
958

1914.

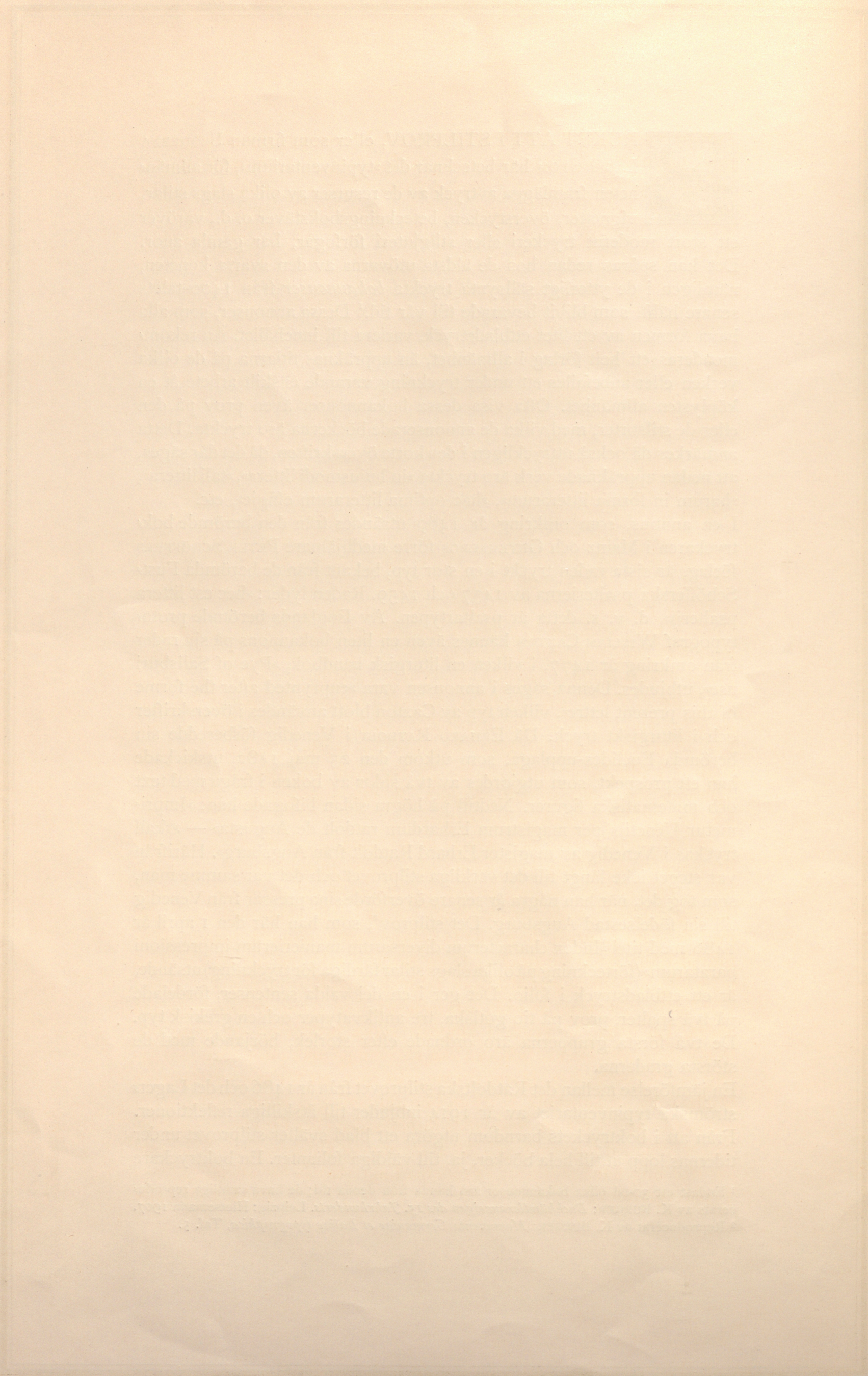
BRUKET ATT I STILPROV, eller som firman BRÖDERNA LAGERSTRÖM här betecknar det »typinventarium», för allmänheten framlägga avtryck av de resurser av olika slags stilar, vignetter, överstycken, beteckningsbokstäver o. d., varöver ett stort modernt tryckeri eller stilgjuteri förfogar, har gamla anor. Det kan spåras redan hos de äldsta utövarna av den svarta konsten, nämligen i de ytterligt sällsynta tryckta *bokannonser* från 1400-talets senare hälft, som blivit bevarade till vår tid.¹ Dessa annonser, som alla hava formen av ett litet ettbladstryck, variera till innehållet. Än rekommenderas ett helt förlag i allmänhet, än uppräknas titlarna på de olika verken eller anbefalles ett under tryckning varande enskilt arbete åt en köplysten allmänhet. Ofta visa dessa bokannonser även prov på den eller de stilsorter, med vilka de annonserade böckerna äro tryckta. Detta anmärkes då också uttryckligen i den korta överskriften, då det där säges, att nedan uppräknade verk äro tryckta »in huiusmodi littera», »tali littera», »harum in forma litterarum», »hac optima litterarum effigie», etc.

I en annons, som omkring år 1469 utsändes från den berömde boktryckaren i Mainz och GUTENBERGS förre medhjälpare PETER SCHÖFFERS förlag, är sista raden tryckt i en stor typ, bekant från de berömda Fust-Schöfferska psalterierna av 1457 och 1459. Raden lyder: »hec est littera psalterij», d. v. s. detta är psaltartypen. Av Englands berömde prototypograf WILLIAM CAXTON kännes även en liten bokannons på sju rader från omkring år 1477, i vilken en liturgisk handbok, »Pye of Salisburi use», utbjudes. Denna säges i annonsen vara »enprynted after the forme of this present lettre», vilken typ av Caxton blott användes i överskrifter och i liturgiskt tryck. Då ERHARD RATDOLT i Venedig förberedde sin berömda Euclides-upplaga, som utkom den 25 maj 1482, utskickade han ett prospekt, som utgjordes av två sidor av boken i fråga med text och matematiska figurer. Nedtill på högra sidan bifogade han: »Impri-metur Uenetijs per magistrum Erhardum ratdolt de Augusta» — »skall tryckas i Venedig av magister Erhard Ratdolt från Augsburg». Härifrån var steget icke långt till det verkliga stilprovet och det var samme man, som tog det, när han några år senare överförde sina pressar från Venedig till sin födelsestad Augsburg. Det stilprov², som han här den 1 april år 1486 med titel »Index characterum diversarum manierierum impressioni paratarum» (förteckning på olika slags stilar färdiga för tryckning) utsände, är ett ettbladstryck i folio. Det ger i en del valda sentenser, fördelade på två spalter, prov på tio gotiska, tre antikvatyper och en grekisk typ. De två första grupperna äro ordnade efter storlek, börjande med de största graderna.

En jämförelse mellan det Ratdoltska stilprovet från år 1486 och det Lagerströmska typinventariet av år 1914 inbjuder till åtskilliga reflektioner. Från att i boktryckets barndom utgöra ett blad sväller stilprovet under tidernas lopp ut till hela böcker, ja, till väldiga folianter. En boktryckare

¹ Endast ett 30-tal olika bokannonser äro kända från denna tid; de hava samtliga reproducerats av K. BURGER: *Buchhändleranzeigen des 15. Jahrhunderts*. Leipzig: Hiersemann 1907.

² Reproducerat av K. BURGER: *Monumenta Germaniae et Italiae typographica*, Taf. 5.

som på 1400-talet förfogade över ett 10-tal typsorter, alla av endast en grad, och några alfabet större initialer och anfanger — och detta var t. ex. fallet med den nyss nämnde Peter Schöffer i Mainz — ansågs besitta ett ingalunda obetydligt stilförråd. I våra dagar däremot måste ett större boktryckeri räkna med hundratals olika typsnitt och alla skilda grader inom vart och ett av dem, för att kunna något så när tillfredsställande tillmötesgå alla de anspråk, som av dess kunder ställas på detsamma. Den störste boktryckaren och förläggaren i Tyskland under boktryckeriets första halvsekel, nämligen ANTON KOBERGER i Nürnberg, hade till sin disposition endast 26 olika typer (under tiden 1471—1504) samt endast några få slag av anfanger. De italienska, särskilt de venezianska boktryckarna hava i allmänhet haft att tillgå ett större urval av typer än sina tyska kolleger. Så tryckte t. ex. bröderna JOHANNES och GREGORIUS DE GREGORIIS i Venedig med 40 olika typslag och i deras tryck kan man räkna anfanger av icke mindre än 25 olika snitt.

Men allt efter gjutinstrumentets utveckling fram till de moderna stilgjuteriernas maskiner, ökades också de olika stilsorterna till legio — och ändock måste man erkänna, att de gamla 1400-talstrycken med sina i förhållande till de moderna trycken stora typer erbjuda den största omväxlingen och den största formrikedomen. Till detta allmänna intryck bidrager ju i viss mån det gamla härliga papperet och den underbara trycksvärtan, men en typ sådan som Gutenbergs 42-radiga bibeltyp med dess i minsta detaljer proportionellt avvägda formskönhet kan icke gjutas i våra dagar. Framför mig ligger ett stilprov utgivet av GEBR. KLINGSPOR i Offenbach am Main, med titel Liturgisch, efter teckningar av OTTO HUPP, vilkens förebild tydligen den nämnda Gutenbergstypen varit. Som en efterbildning har försöket kanske slagit väl ut, men den, som är i tillfälle att jämföra Hupps typ med originalet, står ändock undrande inför den geniala skaparkraft, det konstnärliga sinne, som frambragte den 42-radiga bibeltypen.

»I många former trivs det sköna» är en sanning, som också kan tillämpas på boktryckstyperna även i våra dagar. Ju enklare och anspråkslösare, men på samma gång kraftig och öppen en stil är, ju mera närmar den sig det ideal, som motsvarar det nutida boktryckets fordringar. Att med de stora resurser de moderna stilgjuterierna erbjuda, många stilar tillfredsställa dessa anspråk är ju en naturlig sak; jag har därför alltid personligen ställt mig oförstående inför de försök, som gjorts — även i vårt land — att skapa en enda nationell stil, som skulle undantränga alla andra. En enda stil skulle i längden verka bedrövligt enformig och tröttande; i våra böcker behöves lika väl som på andra områden omväxling och formrikedom. Härmed vare icke sagt, att för stor stilvariation skulle vara att anbefalla, tvärtom bör omväxlingen kunna hållas inom gränserna av ett för ett visst lands förhållanden eller för vissa smakriktningar avpassat formsnitt, och det är ett uttryck för denna min åsikt som jag tror mig finna realiserat i Bröderna Lagerströms här offentliggjorda Typinventarium.

ISAK COLLIJN

